

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розвиток промислового сектору є однією з важливих умов на шляху до побудови ефективного промислового комплексу України, здатного стати потужним двигуном довгострокового економічного зростання держави і своєчасно реагувати на зміни ринкової та світової кон'юнктури [1]. Сучасний розвиток промислового сектору України не відповідає вимогам часу і характеризується незадовільними тенденціями, що обумовлено низьким рівнем активності промислових підприємств щодо створення провідних виробничих технологій.

Упродовж усього періоду незалежності України спостерігається зниження технічного і технологічного рівня промисловості. Фінансові ресурси спрямовувалися на підтримку техніки в робочому стані, часткову модернізацію існуючої техніки і технології. Таким чином, стратегічні питання промислового розвитку вітчизняного виробництва тривалий час відходили на другий план, поступаючись місцем поточним проблемами. У цілому приділялася недостатня увага інноваційному розвитку підприємств як на рівні самих підприємств, так і на державному рівні.

Проблемі фінансового забезпечення розвитку промисловості присвячено роботи відомих вітчизняних вчених О. Амоші, О. Алімова, І. Власової, В. Гейця, Н. Новікової, М. Крупки, І. Кобушко, Л. Федулової, В. Федоровича та ін. Зокрема, І. Кобушко обґрунтував необхідність переходу України на інноваційний шлях розвитку; І. Власова розглянула фінансування інноваційної сфери в розвинених країнах; В. Федорович охарактеризував проблеми фінансування інноваційної діяльності корпорацій. Серед зарубіжних науковців, роботи яких набули широкого визнання у сфері забезпечення інноваційного

розвитку промисловості, слід відзначити Г. Бірмана, Л. Водачека, В.Г. Мединського, Е. Менсфілда, Д. Норта, Б. Санто, Б. Твісса, Р. Фатхутдінова, Ф. Шерера та ін. Однак додаткового розгляду потребують питання сучасних умов та перспективи інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств, доступу до інвестиційних ресурсів, управлінського досвіду тощо.

Дослідження теоретичних та практичних основ забезпечення фінансування розвитку промисловості зумовлює необхідність аналізу основних джерел фінансування розвитку промислових підприємств, виявлення головних тенденцій розвитку промисловості України, окреслення напрямів удосконалення фінансування промислового розвитку.

Аналіз розвитку і впливу науково-технічного прогресу на виробництво свідчить, що виробничі фонди підприємства, будучи основним «кістяком» виробництва, які визначають подальший розвиток української економіки і технічне переозброєння як таке, мають стати вхідним пропуском на світові позиції розвиненої економіки. Закономірність технічного розвитку виражає необхідність переходу до нових поколінь машин, є глибинною причиною масового оновлення техніки.

Активізація процесів відтворення і розвитку промисловості може бути здійснена за умови приведення цілей відтворення у відповідність до цілей економічних реформ і всіх економічних регуляторів відтворення – цін на засоби виробництва, рівня кредитного забезпечення, системи амортизації, використання ринку цінних паперів.

Реалізація виробничого потенціалу промислового виробництва залежить від стану та умов фінансового забезпечення інвестування промисловості. Світова фінансова криза призвела до згортання інвестиційної активності та звуження всіх джерел фінансування промислового сектору в Україні [2, с. 17].

Система фінансування промислової діяльності є складним переплетенням форм і джерел фінансування. Так, основними джерелами коштів, які використовуються для фінансування промислової діяльності в Україні, є:

державні інвестиційні ресурси, які виділяються на державному і регіональному рівнях (бюджетні кошти, кошти позабюджетних фондів, державні позики, пакети акцій, майно державної власності);

інвестиційні, зокрема фінансові, ресурси суб'єктів господарювання комерційного і некомерційного характеру, а також громадських організацій, фізичних осіб. Це інвестиційні ресурси колективних інвесторів, зокрема, страхових компаній, інвестиційних фондів і компаній недержавних пенсійних фондів. Сюди ж входять і власні кошти підприємств, а також кредитні ресурси комерційних банків, інших кредитних організацій і спеціально уповноважених урядом інвестиційних банків.

Для економіки України актуальними залишаються проблеми формування фінансових інвестиційних ресурсів, які забезпечать необхідні темпи відтворення, на що безпосередній вплив має рівень розвитку національної кредитно-фінансової системи. На сучасному етапі найбільш загальною тенденцією в розвитку фінансів є перетворення фінансової системи на самостійну інфраструктурну галузь, яка чинить усе більш помітний вплив на економічну ситуацію в кожній окремій країні та світі в цілому [3]. Однак, як відзначають у своїх дослідженнях вітчизняні вчені, незважаючи на появу нових об'єктів та суб'єктів на національному інвестиційному ринку і розвиток фінансової інфраструктури як середовища акумуляції та розподілу інвестицій, залишається невирішеною проблема фінансування інвестиційного процесу з урахуванням інституціональних особливостей української економіки [4]. Сьогодні перед нашою країною постають завдання досягнення відповідності сучасним вимогам до рівня конкурентоспроможності, створення сприятливого інвестиційного клімату, включення у процеси глобалізації та інтеграції. Необхідні якісні перетворення економічної системи неможливі без розвитку інвестиційної діяльності, яка залежить від стану, обсягів та якості капіталу в країні. Цей капітал не може бути сформований без допомоги ефективної кредитно-фінансової системи, що має на увазі, в тому числі, функціональність різних джерел фінансування інвестицій, за допомогою яких фінансова система вбудовується в господар-

ські процеси, забезпечує фінансування реального сектору економіки і тим самим впливає на рівень соціально-економічного розвитку в країні.

Розвиток інвестиційної діяльності є визначальним фактором стану відтворювальних процесів на всіх рівнях господарської системи. Для реального сектору національної економіки невирішеною залишається проблема залучення інвестиційних ресурсів з позиції відтворювального аспекту. Брак власних фінансових ресурсів, пов'язаний із збитковою діяльністю великої кількості підприємств, а також із нецільовим використанням амортизаційних відрахувань протягом тривалого періоду, сприяв втраті капіталом підприємств здатності до самовідтворення. Наслідком цього стала наявність великого обсягу машин і устаткування з невідповідними для забезпечення потреб господарської системи термінами морального та фізичного зносу. Доступність кредитних ресурсів обмежена рентабельністю підприємств, підвищеними ризиками, зумовленими довгостроковістю інвестиційних процесів, пов'язаними з цим високими вимогами до гарантійного забезпечення та умов виплати основного боргу, рівнем відсотка. Банківським кредитам належить лише 11-12% у фінансовому забезпеченні потреб підприємств [5]. Недостатній розвиток існуючих фінансових інституційних структур не створює передумов їх ефективної участі в кредитних схемах фінансування господарської діяльності. Сформована ситуація свідчить про наявність у нашій країні інвестиційного механізму, який не орієнтує господарюючих суб'єктів на оновлення активної частини основних фондів, тобто відтворення продуктивного капіталу. У сучасних умовах власники капіталу не зацікавлені в його оновленні; старіння (стан) парку машин і устаткування спричиняє скорочення виробничого і технічного потенціалу наявних потужностей [6].

Аналіз інвестицій у промисловості за джерелами фінансування свідчить, що протягом останніх семи років основним джерелом капітальних інвестицій є власні кошти підприємств і організацій (див. рисунок).

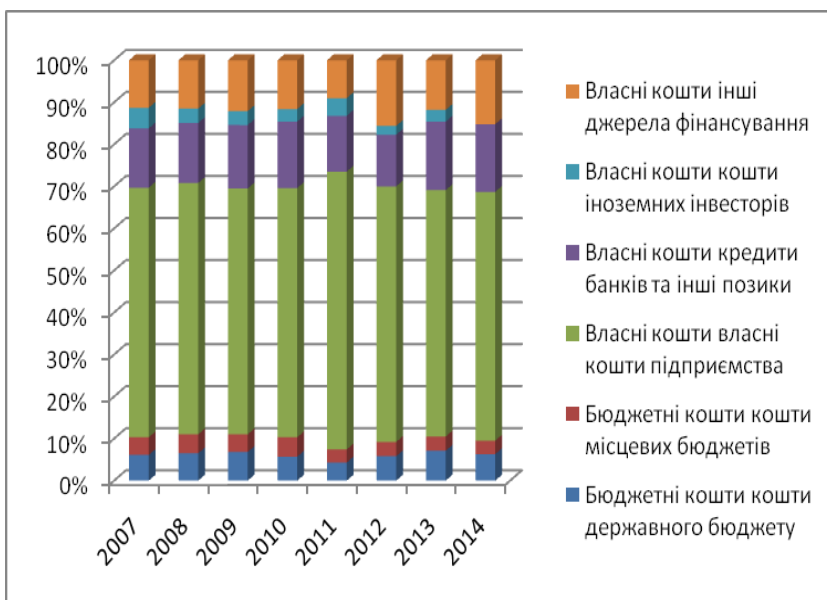

Рисунок. Інвестиції у промисловості за джерелами фінансування, % (складено за джерелом [7])

Основним джерелом коштів, що направляються на розвиток промислового виробництва, є власні кошти підприємств – прибуток та амортизаційні відрахування. У складі власних фінансових ресурсів основне місце належить прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства. Він формує переважну частину його фінансових ресурсів, забезпечує приріст власного капіталу, а отже, і зростання ринкової вартості підприємства. Прибутки, які залишаються в розпорядженні промислових підприємств в Україні, є низькими, що зумовлено їх технологічним відставанням, значним податковим навантаженням, високим ступенем зношеності основних фондів. У міру надходження, чистий прибуток підприємства має спрямовуватися на фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, а також робіт зі створення, освоєння і

впровадження нової техніки, на вдосконалення технології та організації виробництва, модернізацію обладнання, поліпшення якості продукції та послуг [8].

Певну роль у складі внутрішніх джерел виконують також амортизаційні відрахування, особливо на підприємствах із високою вартістю власних основних засобів і нематеріальних активів, проте суму власного капіталу підприємства вони не збільшують, а лише є засобом його реінвестування. Інші внутрішні джерела не відіграють помітної ролі у формуванні власних фінансових ресурсів підприємства.

Можливості використання коштів державного бюджету для фінансування промисловості обмежені через значний дефіцит Держбюджету в Україні, а також відсутність єдиної стратегії розвитку промисловості. Державній підтримці пріоритетних галузей промисловості перешкоджає відсутність інформаційно-статистичного інструментарію аналізу високотехнологічної виробничої сфери України. На сьогодні в Україні немає єдиної класифікації високотехнологічних товарів, що суттєво ускладнює визначення державних пріоритетів фінансування промислового виробництва.

Одним із важливих напрямів використання державних коштів, безумовно, є фінансування інвестиційних проектів пріоритетних напрямів, зокрема вкладення коштів урядових фондів та програм у пріоритетні напрями науково-технічного розвитку та пряме державне фінансування інвестицій з реалізації заходів структурної перебудови економіки, підтримка створення та розвитку нових конкурентних наукоємних галузей та виробництв, які становитимуть основу матеріально-технічної бази довгострокового економічного зростання країни.

Альтернативні механізми фінансування структурних змін у промисловості – фінансовий лізинг, первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, спільне інвестування в Україні не набули достатнього розвитку. У структурі українського фінансового ринку частка небанківського сегменту складає менше 7% загального обсягу активів фінансових установ. Торговельно-розрахункова інфраструктура фондового

ринку є незручною, витратною і до кінця не сформованою. Як наслідок, більше 90% усього обсягу цінних паперів, емітованих в Україні, обертаються на неорганізованому позабіржовому ринку. Фінансові установи України надають клієнтам досить вузький спектр фінансових послуг, значна частка яких має незадовільний рівень якості, а законні права й інтереси споживачів цих послуг недостатньо захищені.

Одним із головних чинників такого стану є недосконале правове середовище та недоліки державного регулювання. Нормативно-правова база, покликана регулювати професійну діяльність на фінансовому ринку, не враховує його особливості, є досить суперечливою та не повністю сформованою.

Інноваційна діяльність промислових підприємств сприяє інтенсивному розвитку економіки, забезпечує прискорення впровадження у виробництво останніх досягнень науково-технічного прогресу. При цьому важливою умовою ефективної реалізації інноваційних процесів є відповідне фінансове забезпечення всіх етапів інноваційної діяльності. Під таким забезпеченням розуміють систему економічних взаємин з приводу пошуку, залучення і результативного використання фінансових ресурсів при здійсненні інноваційної діяльності.

Головним бар'єром на шляху інноваційного розвитку промисловості залишається недостатнє фінансування. Система фінансування інноваційної діяльності є складним переплетенням форм і джерел фінансування. Основним джерелом фінансування розвитку у 2000-2013 рр. були власні кошти підприємств, частка яких у 2013 р. становила 53% від загального обсягу фінансування, а саме 7,6 млрд грн (проти 4,8 млрд грн у 2012 р.)

Аналіз динаміки інвестиційно-інноваційних процесів в Україні дозволяє зробити висновок, що активна фаза їх розвитку в 2005-2008 рр. змінилася спадом у 2009-2014 рр., що суттєво стримує темпи економічного розвитку країни. Незважаючи на збільшення рівня інноваційних витрат у 2014 р., їх обсяг є вкрай недостатнім. Необхідно зазначити, що фінансування інвестиційної діяльності в промисловості України відбувається у складних умовах, пов'язаних як із світовою фінансовою кри-

зою, так і з певною низкою внутрішніх чинників, а саме: політична нестабільність, недосконалість відповідного законодавства, податковий тиск на бізнес, вузькість внутрішнього ринку, інфляція, нерозвиненість виробничої та соціальної інфраструктури, недостатнє інформаційне забезпечення та низький рівень захисту інвесторів, відсутність чіткої інвестиційної політики з відповідними механізмами реалізації на державному та місцевому рівнях, нестача стимулів і механізмів для залучення інвестицій, а також сповільнення інвестиційної активності у світі. Усе це обумовлює недостатність коштів на інноваційні проекти.

Джерелом власних коштів підприємств, що спрямовуються на інноваційну діяльність, є прибуток та амортизаційні відрахування, більшість підприємств у процесі своєї діяльності отримують збиток, а ті, що отримують прибуток, не поспішають ним ризикувати, адже інноваціям притаманний високий рівень ризику. Таким чином, необхідною умовою для розвитку інноваційної діяльності промислового сектору є активізація банківського сектору в частині фінансування перспективних науково-технічних досягнень. За даними Держкомстату України, у 2011 р. частка банківського сектору у фінансуванні інновацій склала 38%, кредити в розмірі 5489,5 млн грн (проти 626,1 млн грн у 2010 р.) отримало 50 підприємств. Суттєво скоротилося фінансування інноваційної діяльності іноземними інвесторами – з 2411,4 млн грн у 2010 р. до 56,9 млн грн у 2011 р., проте збільшилось фінансування вітчизняними інвесторами – з 31,0 млн грн у 2010 р. до 45,4 млн грн у 2011 р.

Бюджетні кошти є обмеженими та виділяються відповідно до цілей і пріоритетів державної інноваційної політики і, як правило, спрямовуються на фінансування: державних інноваційних фондів; цільових інноваційних програм і високоефективних інноваційних проектів; програм державної підтримки інноваційної діяльності. Має місце скорочення фінансування інноваційної діяльності з боку держави. Так, у 2011 р. лише 149,2 млн грн було виділено на інноваційну діяльність підприємств з боку державного бюджету, яку отримало 51 підприєм-

ство (для порівняння: у 2008 р. цей показник становив 336,9 млн грн) [9].

У 2011р. 731 підприємство впровадило 3238 найменувань інноваційної продукції, що на 34,5% більше, ніж у 2010 р. З них нові види машин, устаткування, прилади, апарати тощо – 897 найменувань. Новими виключно для ринку були 900 найменувань, або 27,8% загальної їх кількості (357, або 39,8%). Інноваційні процеси впроваджували 677 підприємств, з яких 605 – упровадили 2510 нових або вдосконалених методів обробки та виробництва продукції.

Світові глобалізаційні процеси потребують зростання питомої ваги інноваційної продукції та збільшення обсягів наданих високотехнологічних послуг практично в усіх галузях та на підприємствах. Одним із найбільш важливих показників, що характеризують інноваційну сферу країни, є частка інноваційно активних підприємств, тобто питома вага підприємств, що активно провадять інноваційну діяльність. Щодо впровадження інновацій безпосередньо на промислових підприємствах, то питома вага підприємств, які впроваджували інновації, коливається від 10 до 15%. Порівняно із зарубіжними підприємствами це дуже низький показник. У 2011 р. лише 897 видів техніки було освоєно на виробництві, частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі становила 3,8%. Варто зазначити, що у країнах ЄС даний показник перебуває на рівні 40-60% [10, с. 127].

Отже, зменшення інноваційної активності промислових підприємств спричинено браком у підприємств власних коштів, а також великою вартістю кредитних ресурсів. Дефіцит фінансових ресурсів як на рівні промислових підприємств, так і на рівні держави зрештою призвів до втрати вітчизняного пріоритету на низку не запатентованих вчасно винаходів. Загальний технічний рівень техніки перебуває у вкрай незадовільному стані, частка застарілого устаткування в окремих галузях промисловості становить 60-70%.

Активізація фінансування інноваційної діяльності можлива лише на основі розвиненої системи фінансування, що покликана забезпечувати вирішення таких найважливіших за-

вдань: збереження і розвиток інноваційно-промислового потенціалу в стратегічних та пріоритетних напрямках розвитку; створення необхідних передумов для своєчасного й ефективного впровадження технічних і технологічних новацій в усіх сферах національної економіки, забезпечення її структурно-технологічної перебудови; створення необхідних матеріальних умов для збереження кадрового наукового потенціалу, запобігання його відпливу за кордон.

У цілому фінансове забезпечення інноваційної діяльності промисловості має складну структуру, елементами якої є: сукупність джерел фінансування; форми фінансування методи та інструменти акумуляції грошових надходжень і їх вкладення в інвестиційні проекти та цільові програми; механізми контролю за інвестиціями в інноваційні проекти, включаючи систему зворотності, оцінку ефективності їх використання тощо [11, с. 27]. При цьому мають бути враховані й рівні регулювання – підприємницький, регіональний, галузевий, національний, міждержавний, глобальний. В умовах ринкових відносин фінансування промислової діяльності має свою специфіку і виступає складовим елементом фінансової політики держави [12, с. 120].

Фінансове забезпечення механізму реалізації державної промислової політики є елементом ресурсного забезпечення всього інноваційного циклу, включаючи стадії розробки, промислового виробництва й експлуатаційного застосування на цій основі як прямого фінансування, так і використання методів непрямого регулювання, спрямованих на абсолютну і відносну економію фінансових ресурсів учасників інноваційного процесу.

Особливого значення в рамках такого механізму набуває посилення ролі державного замовлення як одного з інструментів державної інноваційно-промислової політики. Об'єктом цільового державного фінансування є державні інноваційні та науково-технічні програми. Для забезпечення інноваційного розвитку промисловості України необхідно на державному рівні здійснити комплекс заходів, а саме: розробити та впровадити цільову комплексну державну програму інноваційного

розвитку; забезпечити захист прав інтелектуальної власності; зміцнити банківську систему; стимулювати інвестування інноваційної сфери; створення умов для сприятливого клімату для створення власних наукоємних виробництв; сприяти розширенню міжнародного співробітництва у сфері наукових розробок та інноваційної діяльності.

Висновки. У сучасних умовах вітчизняні промислові підприємства мають незадовільний рівень інноваційного розвитку, що викликано недостатнім фінансуванням, низьким рівнем зацікавленості в інноваціях та високим рівнем ризику. Аналіз умов функціонування системи забезпечення інноваційного розвитку промислової сфери свідчить, що вихід із кризи і підйом економіки країни потребують прийняття адекватних рішень, спрямованих на прискорення інноваційно-інвестиційних процесів. Оновлення інноваційного виробництва потребує активної інноваційної політики, обґрунтованого довгострокового стратегічного курсу, спрямованого на створення, нарощування й ефективність використання наукового і технічного потенціалу промисловості відповідно до національних потреб. Вихід із кризи можливий лише шляхом поновлення й активізації відтворювальних процесів, мобілізації та цільового використання інвестиційних ресурсів в інноваційному напрямі.

Перспективи подальшого дослідження мають бути спрямовані на розробку теоретико-методичних засад активізації процесів фінансування інноваційного розвитку промисловості України, формування стратегій інноваційного розвитку промислових підприємств.

Література

1. Амоша А.И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневский, Л.А. Збарзская // Экономика промышленности. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 3-32.

2. Ніколайчук М. В. Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку промислових підприємств / М.В. Ніколайчук, І.Ю. Єпіфанова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 6. – С. 16–19.

3. Нечаев Ю.В. Общие тенденции развития национальных финансовых систем / Ю.В. Нечаев, В.Ф. Столяров // Экономика та держава. – 2008. – № 5. – С.8-12.
4. Косова Т.Д. Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії і практики: монографія / Т.Д. Косова; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2004. – 296 с.
5. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В.Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
6. Аукционек С. Производственные мощности российских предприятий / С. Аукционек // Вопросы экономики. – 2003. – № 5. – С. 130-141.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Башкатова С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності суб'єктів господарювання за рахунок власних фінансових ресурсів / С.В. Башкатова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 15.
9. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. Кобушко І.М. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду / І.М. Кобушко, Е.І. Гусейнова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 124-130.
11. Щербак В. М. Інноваційна стратегія України зі світовою економічною системою / В. М. Щербак // Наука та наукознавство. – 1999. – №4. – С. 26-28.
12. Семиноженко В.П. Україна: шлях до постіндустріальної цивілізації / В.П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2005. – 362 с.

Надійшла до редакції 03.12.2014 р.